

понентів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2005 р. № 385 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 34. – С. 292.

14. Стеценко С.Г. Медичне право України (правове забезпечення лікарської таємниці) : [монографія] / С.Г. Стеценко, І.В. Шатковська. – К. : Атіка, 2010. – 144 с.

15. Сенюта І.Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я : [монографія] / І.Я. Сенюта. – Львів : Астолябія, 2007. – 224 с.

16. Романовський Г.Б. Право на неприкосновенність частини життя / Г.Б. Романовський. – М. : МЗ-Пресс, 2001. – 312 с.

УДК 343.222.2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Чорний С.А., студент
 Інститут післядипломної освіти
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджені теоретичні та практичні підходи до визначення вини в цивільному праві, установлені можливості застосування кількісного оцінювання вини.

Ключові слова: вина, психологічне ставлення, поведінковий підхід.

В статье исследованы теоретические и практические подходы к определению вины в гражданском праве, установлены возможности использования количественной оценки вины.

Ключевые слова: вина, психологическое отношение, поведенческий подход.

Chorny S.A. THEORETICAL ASPECTS OF GUILT IN CIVIL LAW

Research conducted on theoretical and practical issues of guilt determination, defined the possibility for quantitative assessment of the quilt.

Key words: guilt, psychological relation, behavioral view.

Постановка проблеми. У науці цивільного права дискусія з приводу однієї з умов цивільно-правової відповідальності – вини – є найбільш бурхливою й має доволі тривалу історію.

Стан дослідження. Варто зазначити, що дослідження поняття вини саме з погляду цивілістики було актуальним і в дореволюційний, і в радянський періоди, більше ніж актуальним воно є на сьогодні. Утім сучасна цивілістична доктрина не відзначається єдністю поглядів щодо розуміння зазначеного поняття, а тому не дивно, що Цивільний кодекс України, як і його попередник – Цивільний кодекс УРСР 1964 р., визначаючи поняття вини, так і не містить її прямої дефініції

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності розробки єдиного підходу до поняття вини та методів її визначення.

Питання вини в цивільному праві досліджували такі гранди цивілістики, як О.С. Йоффе, Г.К. Матвеев, М.М. Агарков. На сучасному етапі проблемі вини в цивільному праві присвячені дослідження І.С. Канзафарової, С.Д. Гринько, Т.С. Ківалової, О.В. Церковної.

Метою статті є аналіз концептуальних аспектів вини й установлення критеріїв винної поведінки, виходячи із положень цивільного законодавства України та доктрини цивільного права загалом.

Під час дослідження використовувалися як загальнонаукові методи аналізу й синтезу, так і діалектичний, порівняльно-правовий методи, які надали можливість виділити вину як частину складу цивільного правопорушення та встановити основні підходи до визначення вини.

Виклад основного матеріалу. Сучасна цивілістика загалом виходить із напрацювань

радянської доби в концепціях щодо розуміння вини, серед яких виділяють дві основні: «психологічну» й «поведінкову».

У радянський період сформувалась і набула панівного значення так звана «психологічна» концепція, за якою поняття вини розкривалось через психічне ставлення правопорушника до своєї протиправної поведінки та її наслідків. Так, О.С. Йоффе писав, що під виною розуміють психічне ставлення особи до вчиненої нею протиправної дії чи бездіяння, а також до наслідків, які настають в зв'язку з цією протиправною дією [1, с. 128]. Мається на увазі, що відповідальність за заподіяну шкоду може мати місце, коли шкода заподіяна свідомими діями заподіювача. Г.К. Матвеев у роботі «Вина в советском гражданском праве» підкреслює, що вина – не тільки психологічне, а і юридичне поняття, що включає в себе соціальний момент [19, с. 122–201]. Під виною тут розуміються не тільки психологічні хвилювання, а й протиправність поведінки [2, с. 90]. Подібної позиції дотримувались й інші науковці радянського періоду [2, с. 32; 3, с. 130–131]. Отже, підходи в розумінні вини були доволі близькими до кримінально-правових.

Звичайно, той внесок, який зроблений цивілістами радянської доби в розумінні вини, залишається авторитетним і в умовах сьогодення. Так, зокрема, І.С. Канзафарова аргументує висновок, що визначення вини в цивільному праві має ґрунтуватись на «психологічній» концепції вини, наводячи при цьому такі міркування:

1) термін «психічне ставлення» у визначенні вини виражає оцінювання (можливість оцінювання) поведінки, передбачення або

можливість передбачення настання шкідливих наслідків, оскільки з позицій загальної, соціальної та юридичної психології в кожному психічному акті можна виокремити інтелектуальний і вольовий аспекти;

2) установлення правил щодо відповідальності малолітніх, недієздатних з урахуванням саме психічних особливостей суб'єктів, поряд із визначенням вини на основі «поведінкової концепції», є порушенням таких загальних принципів цивільного права, як рівність і справедливість;

3) конструкція вини як «психічного ставлення» не є спеціально кримінально-правовою конструкцією. Поняття вини, незалежно від галузі права, базується на положеннях загальної психології, так само, як поняття причинового зв'язку юристи запозичують у філософії [4, с. 25].

Проте, незважаючи на теоретичну значущість цього підходу, сучасні реалії економічного життя вимагають пошуку дещо нових шляхів у розробці цього питання. Виключно суб'єктивна характеристика «психологічної» концепції, вираженої через психічну форму ставлення особи до власної поведінки, виглядає досить сумнівно.

Критерій оцінювання вини боржника не обмежується виключно його психічними переживаннями при вчиненні правопорушення. Як зазначається в правовій літературі, цивілістичній науці є «чужими» кримінально-правові погляди на вину як один із елементів складу правопорушення, які є певним гіпотетичним психічним ставленням правопорушника до своїх дій і їхніх наслідків [5, с. 721]. На переконання Є. Годеме, такий підхід до розуміння вини є відображенням змішування цивільної та кримінальної відповідальності, відшкодування шкоди і кримінального покарання [6, с. 320–321]. А вина, як правильно вказується в літературі, у різних галузях права (кримінальному, трудовому, цивільному) не може мати однакового змісту [7, с. 100].

Справді, цивільний оборот не стоїть на місці, він весь час ускладнюється, набирає масштабів, вимагаючи тим самим не лише суб'єктивного, а й об'єктивного оцінювання. Саме тому «психологічна» концепція вини відповідає сутності договірної відповідальності не повною мірою.

На цьому ґрунті виникає ще одна концепція трактування вини – це, так звана, «поведінкова» концепція, відповідно до якої під виною розуміють невжиття необхідних заходів для належного виконання зобов'язання. Так, на думку Б.І. Пугінського та Д.Н. Сафіулліна, під виною суб'єкта майнових відносин потрібно розуміти існування двох обставин, на основі яких виникають підстави для покладення відповідальності. По-перше, наявність у боржника реальних можливостей для належного виконання. По-друге, невжиття ним усіх необхідних заходів щодо недопущення порушення, відвернення шкоди [8, с. 216–217].

Об'єктивне розуміння вини, відзначає Н.В. Козлова, відповідає основоположним принципам цивільно-правового регулювання: рівності учасників відносин, презумпції їх добросовісності, розумності й солідарності інтересів [9, с. 185].

Надання пріоритету поведінкової концепції перед психологічною знаходимо в наукових роботах А.Л. Ткачука, який переконалий, що для цілей договірної відповідальності перша із концепцій є більш адекватною. Автор вважає, що сутність вини полягає в тому, що вона є факультативним елементом договірної відповідальності і являє собою допоміжний правовий засіб узгодження, оптимізації законних інтересів кредитора й боржника шляхом розподілу між ними ризику порушення договірної зобов'язання [10, с. 15].

У поведінковій концепції поняття вини нерозривно пов'язане з принципом розумності, який полягає в обов'язку вжиття тих заходів, до яких би вдалася розумна людина за аналогічних обставин. У цьому випадку вина як елемент цивільного правопорушення зводиться до співвідношення поведінки відповідача із деяким належним стандартом. І в римському, і в сучасному європейському праві цей стандарт описується як «поведінка розумної людини». Цей критерій полягає в тому, щоб поставити на місце відповідача гіпотетичну розумну людину і змоделювати її поведінку за таких обставин.

Інакше кажучи, вина розглядається як невжиття тих заходів обачності, до яких удалася б розумна людина за таких самих обставин. Проте визначення критеріїв того, як саме поведінка б розумна людина в кожній конкретній справі, є чи не найскладнішим питанням усієї теорії цивільного права.

Найбільш послідовний і логічний підхід до вирішення цієї проблеми запропонований теорією економічного аналізу. На думку прихильників цієї теорії, заходи обачності є розумними, якщо вони є раціональними: заходи обачності є раціональними, якщо вони є вартісно-виправданими; заходи обачності є вартісно-виправданими, якщо їхня вартість нижча від вартості ймовірних збитків, зменшеної множенням на коефіцієнт імовірності їхнього настання.

Кваліфікація вини або її відсутності відбувається на основі порівняння поведінки відповідача з об'єктивним мірилом належної дбайливості, притаманної будь-якій розумній людині.

Напевне, саме з таких міркувань сучасний український законодавець у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) передбачив випадки покладення відповідальності незалежно від вини. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 612 ЦК України, боржник, який прострочив виконання зобов'язання, відповідає перед кредитором за завдані простроченням збитки й за неможливість виконання, що випадково настала після прострочення.

Досліджуючи підходи до розуміння вини в цивільному праві, а також виходячи з того, що визначення вини через психічне ставлення особи є недостатнім, С.Д. Гринько обґрунтовує дефініцію вини через вольове ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її шкідливих наслідків [11, с. 105–106]. Погоджуючись із цим визначенням у частині того, що при такому розумінні вини є можливість розмежувати її форми та ступені, варто зазначити, що неоднозначність розуміння поняття

«воля», яке використовується авторкою при конструкції вини, а також його схожість з іншими елементами психіки людини навряд чи є достатніми для розкриття змісту зазначеної умови цивільно-правової відповідальності.

Проаналізувавши доктринальні підходи щодо розуміння вини як умови цивільно-правової відповідальності, перейдімо до особливостей їх утілення в законодавстві України.

На сьогодні в цивільному законодавстві нашої держави збережено принцип винної відповідальності (за винятком випадків, прямо передбачених законом) як щодо фізичних, так і юридичних осіб. Але ми не можемо стверджувати про цілковите втілення у ЦК України чи то психологічної, чи то поведінкової концепції.

Іншими словами, в основу розуміння вини законодавцем покладено суб'єктивно-об'єктивний критерій. Так, відповідно до ч. 1 ст. 614 ЦК України, особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом.

Отже, при розкритті поняття вини у формах умислу або необережності ми маємо ні що інше, як використання психологічної концепції. Говорячи про ці форми вини, О.С. Іоффе зауважував, що умисел включає елемент наміру, а необережність – результат недодержання вимог уважності, турботливості, завбачливості, дотримуватись яких було необхідним для виконання зобов'язання. При необережності відсутнє конкретне, проте є абстрактне передбачення можливості шкідливих наслідків. Але водночас автор уважав, що у випадках, коли ця конкретна особа, володіючи великим досвідом і високою кваліфікацією, могла б дотриматись значно вищих вимог, проте цього не зробила, її потрібно визнавати винною. І, навпаки, при таких самих обставинах, коли через непередбаченість порушник не міг дотриматись навіть зазначених загальних вимог, якщо цю непередбаченість не можна поставити йому у вину, мова може йти про звільнення від відповідальності [1, с. 132–134].

Разом із тим відсутність вини доводиться особою, яка порушила зобов'язання. Так, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 614 ЦК України, особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання (ч. 2 ст. 614 ЦК України). У цій нормі дуже чітко простежуються положення «поведінкової» концепції.

На нашу думку, застосування в цивільному законодавстві України такого підходу до розуміння вини є доволі вдалим і цьому є кілька причин:

1) із ч. 1 ст. 614 ЦК України випливає, що розуміння вини є універсальним і може застосовуватись як до договірних, так і позадоговірних (деліктних) зобов'язань;

2) виходячи зі змісту ч. 1 ст. 614 ЦК України, випливає принципове положення, за яким юридичних і фізичних осіб не може бути притягнуто до відповідальності без вини, за виключенням випадків, коли така відпові-

дальність передбачається законом або договором;

3) при такому підході доволі показово простежується принцип справедливості, який є одним із основоположних принципів цивільного права, адже в кожному конкретному випадку боржник має змогу довести свою невинуватість, пред'явивши в суді докази, які свідчать, що ним ужиті всі залежні від нього заходи щодо належного виконання зобов'язання, а це сприятиме недопущенню всіх несправедливих наслідків, побудованих на основі вини.

Отже, на основі усього вищезазначеного, доходимо висновку, що цивільне законодавство України, слідуючи напрацюванням цивілістичної доктрини в розумінні вини як умови договірної відповідальності використовує об'єктивно-суб'єктивний критерій, що дає змогу поєднати позитивні риси як «поведінкової», так і «психологічної» концепції.

Попри законодавче відображення в ЦК України (ст. 614) поведінкової концепції вини особи, доктрина й судова практика не визначили чітких критеріїв стандарту «поведінка розумної людини».

Наведене свідчить про доцільність упровадження в цивільне право України стандарту «поведінка розумної людини» як мірила дій розумної людини та критерію кваліфікації відсутності вини в діях особи, якщо такі дії є вартісно-виправданими заходами обачності, коли їхня вартість нижча від вартості ймовірних збитків, зменшеної на коефіцієнт ймовірності їхнього настання.

Юридичне значення стандарту «поведінка розумної людини» полягає в тому, що кваліфікація вини або її відсутності відбувається на основі порівняння поведінки відповідача з об'єктивним мірилом належної дбайливості, притаманної будь-якій розумній людині згідно з критеріями, визначеними стандартом.

З погляду теорії економічного аналізу й поведінкової концепції вина є умовою відповідальності, що передбачає перенесення (перерозподіл) втрат однієї особи на рахунок іншої з метою мінімізації сукупного обсягу втрат від фактів порушення суб'єктивних цивільних прав з урахуванням вартості застережних заходів, розміру збитків і рівня дбайливості правопорушника.

Вина зазвичай є передумовою відповідальності як міри відплати, унаслідок чого відбувається покладання нееквівалентного майнового позбавлення на сторону, яка порушила право іншої.

Висновки. Ураховуючи те, що цивільним правом регулюються майнові правовідносини, вплив на правопорушника відбувається через майнову сферу, ступінь вини не враховується при визначенні обсягу відповідальності, вважаємо саме поведінковий підхід до встановлення вини найбільш актуальним в сучасних умовах.

Перспективним напрямом подальших досліджень проблеми вини в цивільному праві є виведення формули розумного співвідношення збитків і вартості застережних заходів. Визначення такого співвідношення із застосуванням методів економічного аналізу права

сприятиме побудові моделі поведінки розумної людини, яка й буде визначати наявність чи відсутність вини зобов'язаної особи та її ступінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1955. – 311 с.
2. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве / Г.К. Матвеев. – К., 1955.
3. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарушкин. – М., 1971. – С. 44.
4. Канзафарова І.С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.С. Канзафарова ; НАН України ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2007. – С. 17.
5. Брагинский М.И. Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – 2-е изд., испр. – М. : Статут, 1999. – Кн. 1. – 1999. – 848 с.
6. Годеме Е. Общая теория обязательств / Е. Годеме ; пер. с фр. И.Б. Новицкого. – М. : Юриздат, 1948. – 500 с.
7. Церковна О.В. Вина як елемент складу цивільного правопорушення / О.В. Церковна // Південноукраїнський юридичний часопис. – 2010. – № 2. – С. 99–103.
8. Пугинский Б.И. Правовая экономика: проблемы становления / Б.И. Пугинский, Д.Н. Саффиуллин. – М. : Юрид. лит., 19910. – 240 с.
9. Козлова Н.В. Правосубъектность юридического лица по российскому гражданскому праву : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н.В. Козлова. – М., 2004. – 735 с.
10. Ткачук А.Л. Значення вини у відносинах договірної відповідальності за порушення договірних зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право» / А.Л. Ткачук. – К., 2002. – 22 с.
11. Гринько (Русу) С.Д. Сучасні концепції поняття вини у цивільному праві України / С.Д. Гринько (Русу) // Збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.). – Х., 2011. – С. 101–106.

УДК 349.2

НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ

Щасна А.Е., здобувач
кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ

У статті досліджена наукова проблема накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову. Отримано висновок про необхідність повідомлення й інформування потерпілого про застосування, зміну чи скасування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасове вилучення майна й арешт майна. Це дасть потерпілому змогу вжити додаткових заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої йому кримінальними правопорушеннями, зокрема шляхом звернення із цивільним позовом. Установлено, що перспективним напрямом подальших розвідок є дослідження питання повідомлення потерпілого про те, що під час проведення слідчих (розшукових) дій вилучено майно, власником якого він є або яке було об'єктом кримінальних дій.

Ключові слова: арешт майна, тимчасове вилучення майна, цивільний позов, потерпілий.

В статье исследована научная проблема наложения ареста на имущество для обеспечения гражданского иска. Сделан вывод о необходимости информирования потерпевшего о применении, изменении или отмене таких мер обеспечения уголовного производства, как временное изъятие имущества и арест имущества. Это позволит потерпевшему принять дополнительные меры для обеспечения возмещения вреда, причиненного ему уголовным правонарушением, в частности путем обращения с гражданским иском. Установлено, что перспективным направлением дальнейших исследований есть исследование вопроса информирования потерпевшего о том, что во время проведения следственных (розыскных) действий изъято имущество, владельцем которого он является или которое было объектом криминальных действий.

Ключевые слова: арест имущества, временное изъятие имущества, гражданский иск, потерпевший.

Schasna A.E. IMPOSING ARREST ON PROPERTY FOR SUPPORT OF CIVIL CLAIM

In the paper we have studied the scientific problem of seizure of property to secure the civil claim. The conclusion about the need to inform the victim of the use, modification or revocation of such measures to ensure the criminal proceedings as a temporary seizure of property and seizure of property. This will allow the victim to take additional measures to ensure the compensation of damage caused to a criminal offense, in particular – by referring to the civil action. It was found that a promising direction for further research should be considered a study on informing the victim that during the investigation (search) action for recovery of property, the owner of which he is or has been the object of criminal activity.

Key words: seizure, provisional seizure of property, civil action, the victim.

Постановка проблеми. Цивільний позов є одним із способів захисту майнових та особистих прав і законних інтересів, порушених злочинцем [1, с. 266]. Варто погодитися з

тими дослідниками, які вважають, що інститут цивільного позову й пов'язана з ним діяльність державних органів рівною мірою покликані забезпечити дотримання прав і законних